

STIG-BJÖRN LJUNGGREN:

Det moderata familjebegreppet

Stig-Björn Ljunggren har studerat hur familjebegreppet förändrats i moderata programskrifter ända sedan det första principprogrammet från 1919. Redan då underströks det att "Den svenska högern anser hem och familj utgöra hörnstenar för vår samhällsbyggnad".

Författaren reflekterar också över vilken betydelse uppdelning mellan en liten och stor värld har i dagens svenska debatt. Debatten om det moderata programarbetet startade i häfte 4-5/1989.

Den socialdemokratiske debattören och ledarskribenten Stig-Björn Ljunggren är doktorand i statsvetenskap vid Uppsala Universitet.

Den moderata programdebatten har Hans L. Zetterberg lanserat begreppsparet den lilla och stora världen. "Den lilla världen är familjen, släkten, vänkretsen, hembygden, de naturliga nätverken. Den stora världen är förvaltningarna, institutionerna, företagen, marknaderna, partierna, fackföreningarna". Den lilla världen är en kollektivitet som den enskilde kan överblicka. Den främsta är familjen, hävdar Hans L. Zetterberg i Svensk Tidskrift 1989:4-5.

Det kan vara av intresse att se hur just familjebegreppet förändrats i moderata programskrifter under 1900-talet. Man kan också reflektera en smula över vilken betydelse uppdelning mellan en liten och stor värld har i dagens svenska debatt. Bägge dessa frågor skall diskuteras i denna artikel.

Den lilla världen i moderaternas program

Den svenska högern har till sin konservativa grund fört betydande liberala element. Det är därför naturligt att man sökt efter en idé, som smälter samman den traditionella synen på samhället som en sammanvävning av olika kollektiviteter med en mer uttalad individualism. Tanken på den enskilde som samhällets grundläggande enhet måste göras konsistent med uppfattningen att familjen, skräet, hembygden, nationen eller kulturen, är det viktigaste att slå vakt om. I moderata programskrifter kan man se hur familjen kan vara den länk som binder samman dessa tankar. Familjen kan nämligen, enligt moderata program, vara såväl en grundenhet i den svenska nationen, en samhällets stöttepelare, som ett medel för individens nyttomaximering. Men famil-

jen kan även fungera som instrument för staten för att bedriva effektiv befolknings- och välfärdspolitik. Familjen har varit i centrum för moderata program, men med varierande syften.

När moderaterna 1919 begåvades med sitt första principprogram framgick med all önskvärd tydlighet den nationella inriktningen: "Den svenska högern är ett nationellt parti. Den sätter fosterlandet främst, dess väl över individens och klassers särintressen." Detta var en markering såväl mot liberalismens individualism som socialismens klasstänkande. Men familjen — inte nationen — var enligt partiet den centrala beståndsdel: "Den svenska högern anser hem och familj utgöra hörnstenar för vår samhällsbyggnad."

Det var således av "hem och familj" som den svenska nationen egentligen bestod. Denna formulering kom att upprepas i högerens senare principprogram 1924 och 1934. Det förekom även 1956 men försvann när det nu gällande principprogrammet ("Idéprogram") antogs 1978.

Under trettioalet kom de politiska partierna i allt högre utsträckning att acceptera en utbyggnad av den offentliga sektorn. Syftet var att reglera bort sociala problem, förbättra människors förhållanden men också höja samhällets kvalitet, öka produktiviteten och hela folkets välfärd. Hotet från "befolkningskrisen" var tillräckligt för att övertala även de mest skeptiska till socialpolitiken. Ty man hade upptäckt att socialpolitik kunde vara nationen till nytta. En formulering ur 1944 års programuttalande av högerens riksstämman kan tjäna som karaktäristik för den nya synen. Först upprepar uttalandet den traditionella formuleringen: "Hemmet och familjen äro samhällets grundval".

Därefter följer den nya tidens tankegångar uttalade: "För högern framstår därför ett underlättande av familjebildningen och ett stöd åt hemmen såsom en av samhällets viktigaste uppgifter. Först och främst böra barnfamiljerna, som svara för vårt folks återväxt, erhålla verksamt stöd." Här fastslås således att "samhället", liktydigt med "staten", ska utforma ett politiskt program för att gynna familjebildningen.

1946 fick högern sitt första riktiga handlingsprogram, "Frihet och framsteg". Där manifesterades att trettioalets försiktiga omläggning av politiken från en kärv konservativ socialpolitisk inställning till ett accepterande av välfärdssystemets grunder skulle stå fast. Statens uppgift var att utarbeta ett program för hur medborgarnas välfärd ska utvecklas på livets alla områden, från vaggan till graven. I familjepolitiken var det fortfarande "befolkningsfrågan" som var utgångspunkten. Ett särskilt befolkningsorgan krävdes, liksom besparingsfrämjande åtgärder, lånegivning, rådgivning, ekonomisk hjälp till barnfamiljer, barnavdrag, skolbespisningar, deltidstjänster. Allt detta skulle enligt programmet genomdrivas för att skapa en gynnsam befolkningsutveckling.

En hög ambitionsnivå präglade programmet. Ett exempel på hur avancerade kraven var kan räcka: "Hushållsarbetet måste underlättas genom rationalisering, lämplig utrustning och gemensamhetsanläggningar av olika slag. Den sociala hemhjälpen bör utbyggas." Med "gemensamhetsanläggningar" åsyftade programmet sådant som kollektiva tvättstugor och daghem. Och i städerna "bör modern även ha möjlighet att medan hon gör upp-

köp e d överlämna småbarnen till någon slags lekstuga.”

I 1956 års principprogram återupprepaden den traditionella frasen, att ”hemmet och familjen är hörnstenarna i samhällsbyggnaden. Programmet konstaterade att ”(h)emmet ska bära huvudansvaret för det växande släktets fostran”. Men i högre grad än tidigare fastslog programmet också politikens uppgifter: ”Samhället bör bedriva en befolkningspolitik, som stärker familjens ställning.” Med ”samhället” åsyftade programmet ”staten”.

Under sextioalet kom den sociala ingenjörskonsten att få fullt genomslag i svenskt politiskt liv. Så även i moderaternas programskrifter. I 1969 års handlingsprogram konstateras kort att partiet ”understryker familjegemenskapens betydelse”. Därefter övergår man till att skissera ett omfattande välfärdsprogram där familjepolitiken blir en av många områden där statens insatser ska utvecklas. Hela tiden betonas ”friast möjliga val” och ”största möjliga valfrihet”. Programmet slår fast att ”(f)öräldrarna skall bära huvudansvaret för barnens vård och fostran”. Men detta ska dessutom ske i frihet: ”Varje familj måste själv få söka sig fram till den livsform och den typ av arbetsfördelning som passar familjen bäst.” Politikens uppgift blir att underlätta detta: ”Samhället skall härutöver med serviceåtgärder och genom direkt ekonomiskt stöd underlätta för familjen att fylla sin funktion.” Med ”samhället” avsåg programmet ”staten”.

Familjen är inte längre en grundpelare i samhället, utan har förvandlats till ett objekt för välfärdsstaten, en bärare av vissa egenskaper som är nödvändiga i det goda samhället. Mer än någonsin mani-

festerar högern 1969 sin uppslutning till välfärdsstaten.

Den alternativa vägen för högern hade varit att bygga vidare på den av Jarl Hjalmarson omhuldade ägardemokratien. Där bar staten fortfarande ansvaret för medborgarnas välfärd, men på ett mer indirekt sätt. Tanken med ägardemokratien var, att alla skulle stimuleras till att äga någonting, en bil, ett eget hus, en sommarstuga. Ägardemokratien var egna-hemsrörelsens idéer i välfärdsstatens tappning. Som symbol för dess strävanden stod främst det egna huset – och därmed också familjen. Denna variant av välfärdsstaten kan sägas ha gått förlorad som politiskt alternativ i Sverige när ATP-striden avgjordes till förmån för den etatistiska socialdemokratiska vägen.

Under sjuttioalet kom programtexterna att avspegla den betoning av den enskilda individen som inte minst Gösta Bohman gjorde sig till talesman för. Bohman visade att den moderna konservatismen, till skillnad från den äldre som alltid betraktade individen som underordnad kollektiviteten, kan ha den enskilde som politikens yttersta mål utan att rucka på värnet om kollektiviteter som familjen. Denna kompromiss mellan liberalismens individualism och konservatismens kollektivism artikuleras i moderata samlingspartiets nu gällande program. I *idéprogrammet 1978* klargörs den liberalt inriktade synen på politik som medel för individen: ”Det politiska arbetets uppgift är att forma samhället så att den enskilda människan kan leva i frihet och trygghet”.

I samma programtext kompletteras detta politikens grundsyfte med ett konstaterande om hur verkligheten egentli-

gen är beskaffad. Individen finner sin lycka främst i kollektiviteten, och då främst familjen: "Strävan efter gemenskap är ett uttryck för människans sociala natur, hennes önskan att förverkliga sin frihet och att vinna trygghet. Familjen utgör den naturliga grunden för individen strävan efter gemenskap. Inga andra kollektiv kan ersätta hemmet som bas för mänsklig samvaro och samverkan. Därför är det angeläget att stödja familjen i de olika former den kan ha."

Påståendet att hemmet har en oöverträffad förmåga att ge individen gemenskap är ett påstående om verkligheten; för det första att människans "sociala natur" är sådan att hon söker gemenskap; för det andra att den "naturliga grunden" för människan är familjen. Detta verklighetsomdöme leder moderaterna till slutsatsen att familjen också ska gynnas av de politiska institutionerna.

Sammanfattningsvis kan högerens programutveckling sägas ha omfattat tre olika synsätt på familjen. *Den första* såg familjen som en grundkloss i den nationella enheten Sverige, som för partiet var det centrala. *Den andra* betraktade familjen som en central mottagare av välfärdsstatens åtgärder. *Den tredje* synen på familjen ser denna naturliga institution som bäst lämpad att tillfredställa den enskildes strävan efter gemenskap.

Den lilla världen — i tidsandan?

Visserligen väckte lanseringen av idén om "den lilla världen" häftig kritik mot moderaterna — inte minst av Ingvar Carlsson. Men det är samtidigt med denna kritik noterbart, att i stort sett alla partier har någon form av hänvisning till den lilla världens stora betydelse. Det får i detta

sammanhang räcka med att hänvisa till socialdemokraternas 90-talsprogram. Där talas om "den lilla familjen" och "det stora samhället". Programmet skildrar dessutom självkritiskt hur den individuella sfären ställts på undantag av välfärdsstaten.

Socialdemokratiska politiker som försöker ut svängarna en smula kan, som Bengt K Å Johansson, uttrycka en folkrörelseförankrad idé om den lilla världen. Den lokala nivån ska stärkas, säger han i Dagens Nyheter den 2 januari 1990, därför att den "representeras av de människor som från huset, kvarteret, stadsdelen, i skolan, på dagis och i servicehuset organiserar egna behov och intressen".

Det är konstigt att inte socialdemokraterna bättre tagit tillvara denna möjlighet att med den lilla världens idé formulera en förnyelsens strategi. Folkrörelserna bygger ju i grunden på just den lilla världens speciella egenskaper. Studiecirkeln eller Folkets Hus är två sådana grupper som socialdemokratin slagit vakt om. Men ingen av dem är egentligen utpräglat socialistiska. Studiecirkeln är en uppfinning av liberalerna och Folkets Hus kan sägas vara en variant av byalaget.

Socialdemokratiens politiska begåvning bestod i att man förstod att kombinera dessa små världar med ett program för den stora världen. I framtiden kommer små världar att växa upp — på frivillig basis och genom familjens renässans. Den politiska rörelse som klarar av att kombinera detta med en övergripande strategi har mycket att vinna. I detta perspektiv är det intressant att höra Ingvar Carlssons fördömande av de zetterbergiska idéerna. Kommer socialdemokratin att överlåta folkrörelseidén till moderaterna?